

Nr 136.

Kungl. Maj:ts proposition till riksdagen angående anslag till utövande av statskontroll å krigsmaterieltillverkningen; given Stockholms slott den 27 februari 1942.

Kungl. Maj:t vill härmed, under återopande av bilagda utdrag av statsrådsprotokollet över handelsärenden för denna dag, föreslå riksdagen att bifalla det förslag, om vars avlåtande till riksdagen föredragande departementschefen hemställt.

Under Hans Maj:ts
Min allernådigste Konungs och Herres sjukdom,
enligt Dess nådiga beslut:

GUSTAF ADOLF.

Herman Eriksson.

Utdrag av protokollet över handelsärenden, hållet inför Hans Maj:t Konungen i statsrådet å Stockholms slott den 27 februari 1942.

Närvarande:

Statsministern HANSSON, ministern för utrikes ärendena GÜNTHER, statsråden PEHRSSON-BRAMSTORP, WESTMAN, WIGFORSS, MÖLLER, SKÖLD, ERIKSSON, BERGQUIST, BAGGE, ANDERSSON, DOMÖ, ROSANDER, GJÖRES, EWERLÖF.

Efter gemensam beredning med cheferna för försvars- och finansdepartementen anför chefen för handelsdepartementet, statsrådet Eriksson:

I årets statsverksproposition (tionde huvudtiteln, punkt 3) har Kungl. Maj:t föreslagit riksdagen att, i avbidan på särskild proposition i ämnet, till Handelsdepartementet: Utövande av statskontroll å krigsmaterieltillverkningen för budgetåret 1942/43 beräkna ett anslag av 30,000 kronor eller samma belopp som för ändamålet anvisats för ettvarvt av budgetåren 1935/36—1941/42. Såsom av statsverkspropositionen framgår, pågick vid tiden för dess

avlåtande en av besparingsberedningen föreslagen utredning i rationaliseringssyfte om det sätt, på vilket en övervakning av krigsmaterieltillverkningen lämpligen borde i nuvarande läge utformas. Sedan utredningen slutförts, torde jag nu ånyo få anmäla detta ärende.

Till en början torde jag få erinra om att ifrågavarande kontroll utövas av den i handelsdepartementet inordnade krigsmaterielinspektionen och att dennas verksamhet omfattar dels den egentliga statskontrollen över krigsmaterieltillverkningen, dels viss tillsynsverksamhet över agenter för tillverkare av krigsmateriel och dels viss kontroll över tillverkningen m. m. av gasskyddsmateriel. Kontrollverksamheten regleras av följande författningar. Efter beslut vid 1935 års riksdag (proposition nr 89, r. skr. nr 188) utfärdades förordning den 20 juni 1935 (nr 395) om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel m. m. samt i anslutning därtill kungörelse samma dag (nr 396) med vissa föreskrifter i anledning av förordningen. Med stöd av bestämmelserna i 7 § nyssnämnda förordning utfärdades den 5 juni 1936 kungörelse (nr 250) med bestämmelser angående verksamhet såsom agent för tillverkare av krigsmateriel m. m. Slutligen utfärdades efter beslut vid 1939 års lagtima riksdag (proposition nr 138, r. skr. nr 180) förordning den 19 maj 1939 (nr 174) angående tillverkning, införsel och försäljning av gasskyddsmateriel samt i anslutning därtill samma dag kungörelse (nr 175) med vissa föreskrifter i anledning av förordningen.

Tillverkare av krigsmateriel skall enligt 1935 års förordning erlagga bidrag till bestridande av kostnaderna för krigsmaterielinspektionen. Dessa bidrag, som till sitt sammanlagda belopp motsvara utgifterna för krigsmaterielinspektionen, uttagas årligen enligt av Kungl. Maj:t meddelade bestämmelser och utgingo för budgetåret 1940/41 med omkring 0.013 procent av det fakturerade värdet av försäld, av tillverkare under år 1940 levererad krigsmateriel. Bidragen bokföras å inkomsttiteln »Avgifter för statskontroll å krigsmaterieltillverkningen».

Förordningen den 20 juni 1935 (nr 395) och kungörelsen samma dag (nr 396) innehålla i huvudsak följande.

I förordningen stadgas förbud att inom riket tillverka krigsmateriel utan Konungens tillstånd. Förordningen äger icke tillämpning på kronans fabriker, verkstäder eller förråd. Tillverkning av krigsmateriel skall stå under kontroll av den myndighet Konungen bestämmer (krigsmaterielinspektionen). Tillverkare av krigsmateriel är skyldig att till kontrollmyndigheten avlämna på tro och heder avgiven deklaration rörande sin tillverkning. Han är därjämte pliktig att hålla sina handelsböcker, såvitt de avse tillverkning av krigsmateriel, tillgängliga för kontrollmyndigheten samt att bereda myndigheten tillhörande tjänsteman tillträde till fabrik, där tillverkning av krigsmateriel bedrivs, när helst han det fordrar. Tillverkaren skall vidare meddela kontrollmyndigheten alla av denna begärda upplysningar angående inläggningar, tillverkningen samt därmed sammanhängande förhållanden. Slutligen är han skyldig att även i övrigt ställa sig till efterrättelse de föreskrifter, som av Konungen eller kontrollmyndigheten meddelas för erhållande av en betryggande kontroll över det behöriga fullgörandet av deklaraionsplikten samt uppfyllandet i övrigt av meddelade föreskrifter och villkor.

Enligt kungörelsen den 5 juni 1936 (nr 250) med bestämmelser angående verksamhet såsom agent för tillverkare av krigsmateriel m. m. må ingen utan Konungens tillstånd här i riket såsom handelsagent utöva verksamhet, som avser avyttrande, utbudande eller tillhandahållande i övrigt till någon inom riket eller i utlandet av krigsmateriel eller av uppfinning av visst krigsmaterielslag eller av metod för sådan materiels framställning. Agentverksamhet för krigsmaterieltillverkare, som erhållit tillstånd enligt 1935 års förordning, är undantagen från kungörelsens bestämmelser i den mån den avser krigsmateriel som tillverkaren äger rätt att tillverka. Enligt de villkor, som föreskrivas för verksamhetens utövande, skall agenten till krigsmaterielinspektionen avgiva deklARATIONER rörande verksamhetens omfattning m. m.

De i förordningen den 19 maj 1939 (nr 174), vilken ersätter en tidigare förordning i ämnet den 11 juni 1937 (nr 326), meddelade bestämmelserna angående tillverkning, införsel och försäljning av gasskyddsmateriel innebära i huvudsak följande.

Förordningen skiljer mellan gasskyddsmateriel av första klass och av andra klass. Till första klassen höra gasmasker, jämte färdiga delar därtill, för beredande av skydd mot stridsgas, filtreringsapparater, jämte färdiga delar därtill, för gasskyddsrum samt annan gasskyddsmateriel, beträffande vilken Konungen meddelat föreskrift, att bestämmelserna angående gasskyddsmateriel av första klass skola gälla. Med gasskyddsmateriel av andra klass förstås i förordningen sådan materiel, som utan att tillhöra gasskyddsmateriel av första klass avser att tjäna vissa i förordningen angivna ändamål. Tillverkning av gasskyddsmateriel av första klass må icke bedrivas utan att Konungen därtill givit tillstånd. Tillverkningen skall stå under kontroll av den myndighet Konungen bestämmer (krigsmaterielinspektionen). Det åligger tillverkare att för tillsyn bereda kontrollmyndigheten tillhörande tjänsteman, närhelst han det fordrar, tillträde till lokal, där tillverkningen bedrives, att meddela myndigheten begärda upplysningar angående tillverkningen och därmed sammanhängande förhållanden samt att i övrigt ställa sig till efterrättelse de föreskrifter, som av Konungen eller kontrollmyndigheten meddelas för erhållande av betryggande kontroll. Införsel till riket av gasskyddsmateriel av första klass, med undantag av transitering, får ej ske utan tillstånd av kontrollmyndigheten. Försäljning av gasskyddsmateriel av båda klasserna må bedrivas allenast efter anmälan till kontrollmyndigheten. Såsom gasskyddsmateriel må icke saluhållas annan vara än sådan, som blivit till sin beskaffenhet godkänd av myndigheten, och har materiel av andra klass blivit godkänd, är tillverkaren underkastad samma tillverkningskontroll som tillverkare av materiel av första klass. Försäljare av gasskyddsmateriel är skyldig att för tillsyn bereda kontrollmyndigheten tillhörande tjänsteman eller polismyndighet, närhelst sådant fordras, tillträde till lokal, där försäljningen bedrives. För undersökning eller godkännande av gasskyddsmateriel utgår avgift enligt taxa, som Konungen bestämmer. Förordningen äger icke tillämpning på tillverkning, införsel eller försäljning för försvarsväsendets räkning. Enligt kungörelsen med vissa föreskrifter i anledning av förordningen skall försvarsväsendets kemiska anstalt på anmodan av krigsmaterielinspektionen verkställa för kontrollen erforderliga prov m. m. samt däröver till inspektionen avgiva utlåtande. Anstalten äger anlita statens provningsanstalt eller annan myndighet eller anstalt för verkställande av viss provning.

Krigsmaterielinspektionens personal utgöres av en krigsmaterielinspektör, en assistent åt denne och ett kontorsbiträde. Dessa befattningshavare åtnjuta samtliga arvode.

Kungl. Maj:t har den 4 och 25 april 1941 föreskrivit, att av det för innevarande budgetår för utövande av ifrågavarande statskontroll anvisade anslaget å 30,000 kronor må under budgetåret användas till

| | Kronor |
|--|---------|
| arvode åt en krigsmaterielinspektör | 10,500 |
| arvode åt en assistent | 10,200 |
| ersättning åt vikarie för krigsmaterielinspektören | 500 |
| arvode åt ett kontorsbiträde | 3,450 |
| arvodestillägg för barn | 200 |
| reseersättningar | 2,500 |
| expenser | 1,500 |
| ersättning åt vikarie för kontorsbiträdet | 1,000 |
| Summa kronor | 29,850. |

Vidare har Kungl. Maj:t föreskrivit, att beträffande krigsmaterielinspektionens befattningshavare bestämmelserna i 10—17 §§, 19 §, 20 § 1 mom. 1 st. samt 23 § civila icke-ordinariereglementet, sistnämnda paragraf såvitt angår sjukvård, i tillämpliga delar skola lända till efter rättelse, därvid befattningshavarna skola anses tillhöra, krigsmaterielinspektören lönegrad Eo 30 (löneklass 29), assistenten lönegrad Eo 24 (löneklass 23) och kontorsbiträdet lönegrad Eo 4 (löneklass 3).

Besparingsberedningen ifrågasätter i sin den 10 december 1941 avlåtna promemoria, huruvida den speciella kontroll, som krigsmaterielinspektionen utövar, borde i nuvarande läge bibehållas. I den mån dylik kontroll alltjämt ansåges erforderlig, syntes densamma kunna i stället för av en särskild krigsmaterielinspektion handhas av annat eller andra organ med besläktade uppgifter. Beredningen anför härom i huvudsak följande:

Sedan den nuvarande kontrollen över krigsmaterieltillverkningen tillkom ha förhållandena i många avseenden förändrats. Kontrollen inrättades, såvitt av propositionen i ämnet — nr 89 till 1935 års riksdag — framgår, främst under motivering att Sverige icke borde undandraga sig den kontroll över krigsmateriel, som ur internationell synpunkt vore önskvärd. I samband därmed erinrades, hurusom krigsmaterielindustrien haft ett ödesdigert inflytande på den händelseutveckling, som ledde till 1914—19 års världs- krig.

Händelsernas eget tryck har gjort, att krigsmaterieltillverkningen i Sverige numera står under en statlig kontroll i helt annan utsträckning än tillförne.

I nuvarande läge är krigsmaterieltillverkningen utlagd över mycket stora delar av den svenska industrien. I praktiken torde det vara så, att den tillverkning av hithörande slag, som sker för svenska statens räkning, icke kontrolleras av krigsmaterielinspektionen utan endast av vederbörande beställande organ. För kontroll över dylik tillverkning torde väl krigsmaterielinspektionen icke heller vara tänkt. Skulle krigsmateriel eventuellt komma

att tillverkas för främmande makt, kunde en speciell kontroll av denna tillverkning möjligen anses böra vidmakthållas. Med den ringa omfattning en tillverkning av nyss nämnt slag i nuvarande läge nödvändigtvis måste få, synes dock för kontrollen ingen speciell instans vara nödvändig; detta så mycket mindre som omfattningen av en eventuell tillverkning för export måste bli beroende på bland annat industrikommissionens bedömande av hur stor del av vårt näringslivs kapacitet och våra råvaror, som med hänsyn till landets egna behov kan avdelas för dylik produktion, och tillverkningen alltså i realiteten kommer att falla under kontroll från samma organ, som ha överblick över den övriga produktionen av krigsmateriel. Då under sådana förhållanden krigsmaterielinspektionens betydelse torde vara ringa, syntes dess slopande böra noggrant övervägas. I vart fall syntes den speciella kontroll som krigsmaterielinspektören utövar kunna för väsentligt mindre kostnader handhavas av annat eller andra organ, såsom försvarsväsendets verkstadsnämnd eller industrikommissionen. Kontrollen över gasskyddsmateriel kunde eventuellt anförtros åt luftskyddsinspektionen och kontrollen över ammunitionstillverkningen åt ammunitionsnämnden.

En särskild fråga är huruvida de nuvarande avgifterna böra bibehållas, om kontrollen överflyttas till annat organ. Huru härmed bör förfaras blir delvis beroende på den arbetsbelastning, kontrollen komme att innebära för det organ, åt vilket den anförtroddes. I vart fall syntes avgiftsskyldighet icke böra åläggas andra än dem, som bliva föremål för speciell kontroll utöver den tillsyn, som sker endast genom vederbörande beställare. Ur statsfinansiell synpunkt torde avgifterna vara av mindre betydelse, eftersom i nuvarande läge staten i egenskap av beställare av krigsmateriel ändock i sista hand får betala avgifterna.

Över besparingsberedningens promemoria hava yttranden avgivits av statens industrikommission, statens ammunitionsnämnd, försvarsväsendets verkstadsnämnd och luftskyddsinspektionen den 10, krigsmaterielinspektören den 12 och kommerskollegium den 14 januari 1942.

Krigsmaterielinspektören anför i sitt utlåtande till en början beträffande statskontrollen över krigsmaterieltillverkningen bland annat:

Givetvis hade, som besparingsberedningen påpekade, de särskilda förhållanden, som för närvarande rådde inom krigsmaterieltillverkningen, haft vissa återverkningar på inspektionens verksamhetsfält.

För närvarande arbetade sålunda den svenska krigsmaterielindustrien så gott som helt för svenska statens räkning. Jämväl utövade de beställande instanserna själva (vilket för övrigt alltid varit fallet) en direkt kontroll över leveranser m. m. För en dylik kontroll hade dock, som beredningen själv anmärkte, krigsmaterielinspektionen icke alls varit avsedd. I sistnämnda hänseende hade sålunda ingen förändring i inspektionens ställning eller uppgift inträffat.

Den inspektionen ålagda uppgiften att följa och studera utvecklingen i utlandet på krigsindustriens område — som under de första åren lett till en hel del sammanställningar och utredningar — hade av naturliga skäl icke kunnat fullföljas.

I avseende på tillståndsförfarandet hade vidare, efter hörandet av industrikommissionen, den avvikelser tills vidare gjorts, att företag, vilka under nuvarande förhållanden av svenska staten *ålagts* tillverka krigsmateriel för dess räkning, undantagits från skyldigheten att begära Kungl. Maj:ts tillstånd för denna tillverkning; detta enär ett motsatt förfarande måste betraktas som en oformlighet. Sagda avvikelse i fråga om tillståndstvångets tillämpande syn-

tes dock, när förhållandena bättre kunde överblickas, böra föranleda en ny omprövning.

Ett upphävande av statsmakternas principbeslut om en allmän kontroll på krigsmaterielområdet, förknippad med tillståndstvång m. m. för tillverkare av krigsmateriel, kunde enligt inspektionens mening knappast ifrågasättas. Skulle det nuvarande kontrollorganet indragas, måste det alltså sörjas för att tillhörande ärenden omhändertoges i annan ordning. Därvid skulle kunna tänkas, att handläggningen av dessa ärenden anförtroddes någon av byråerna inom handelsdepartementet. Härvid vore dock att märka, att vid sådant fall — för så vitt ej för ändamålet särskild, på krigsmaterielområdet sakkunnig föredragande förordnades — någon sakkunskap på sagda område ej skulle stå till förfogande inom departementet, en omständighet som syntes böra tillmätas en viss betydelse. Överhuvud taget syntes tillgången till ett organ, ingående i Kungl. Maj:ts kansli, vilket organ ägde möjlighet att sakligt bedöma uppkommande frågor på krigsmaterielområdet, ha visst praktiskt värde.

Den vittgående kontroll- och tillsyningskyldighet — inberäknat då den lokala inspektionsskyldigheten av företagen — vilken tillkomme krigsmaterielinspektionen, vore, så vitt man kunde se, icke för handen beträffande någon annan myndighet eller något annat statligt organ. En dylik tillsyningskyldighet kunde visserligen åläggas annan myndighet eller organ, men frågan vore vilken eller vilket. Lämpligt kunde under alla omständigheter knappast vara att anförtro detta uppdrag till något organ, som kunde förutsättas upphöra, när den innevarande krissituationen eventuellt lättade. Vid tidpunkten för beslutet om införande av statlig kontroll på här berörda område hade statsmakterna tydligen ansett att något då förefintligt, bestående organ icke lämpligen kunde åläggas denna uppgift. Av sagda orsak hade krigsmaterielinspektionen inrättats samt av vissa lämplighetsskäl inordnats i handelsdepartementet. De skäl, som ledde till inrättandet av krigsmaterielinspektionen, syntes även i så måtto allttjämt vara för handen.

I fråga om övervakandet av agentverksamheten på krigsmaterielområdet framhåller krigsmaterielinspektören, att denna verksamhet genom av krigsmaterielinspektionen utfärdade föreskrifter m. m. lagts under avsedd kontroll. Agenter och agenturer på ifrågavarande område hade sålunda att, sedan vederbörligt tillstånd till deras verksamhet erhållits, till inspektionen avgiva deklARATIONER rörande verksamhetens omfattning m. m. Genom inspektionens ingripande hade vissa, icke önskvärda förehavanden i denna ömtåliga bransch undersökts och kunnat stoppas. Det syntes angeläget, att den kontroll, som här avsåges, fortsättningsvis upprätthölls.

Vad tillsynen över tillverkning, införsel och försäljning av gasskyddsmateriel beträffade, anföres vidare, att inspektionen utfärdat föreskrifter i fråga om tillämpningen av vederbörande förordning och kungörelse samt upprättat statistik över såväl tillverkare som försäljare av dylik materiel. Även denna kontrollverksamhet måste enligt krigsmaterielinspektörens mening fortgå, varvid dock, såsom besparingsberedningen för den händelse krigsmaterielinspektionen skulle upphöra förutsatt, densamma kunde övertagas av luftskyddsinspektionen.

Rörande frågan, i vilken mån en förändring efter ett genomförande av besparingsberedningens förslag skulle medföra minskade kostnader för statsverket, anför krigsmaterielinspektören:

De bidrag till omkostnaderna för krigsmaterielinspektionens organisation och verksamhet, som tillverkarna skulle erlägga, utgjorde åren 1936—1940 respektive 0.65, 0.48, 0.36, 0.21 och 0.13 promille av det fakturerade värdet av under respektive år fullgjorda leveranser. Med fog torde kunna påstås, att dessa små avgifter icke spela någon som helst praktisk roll för företagens egen del. Den fråga, som i detta sammanhang ställes, är emellertid, huruvida, som beredningen uttrycker saken, i 'nuvarande läge staten i egenskap av beställare av krigsmateriel ändock i sista hand får betala avgifterna'. Besparingsberedningen syntes efter detta uttalande att döma utgå ifrån, att en indragning av krigsmaterielinspektionen skulle verka sänkande på krigsmaterielpriserna, varigenom staten skulle ernå här åsyftad besparing.

Genom av inspektionen verkställd undersökning har klarlagts, att ett inkalkylerande av de åsyftade bidragsbeloppen direkt i leveranspriserna skett endast i ett par undantagsfall och att som regel dessa belopp påföras företagens 'allmänna omkostnader'. Det framhålles även, att avgifterna i fråga icke ha någon praktiskt påvisbar inverkan på prissättningen. Ett företag uttrycker saken sålunda: 'Även om bidragsbeloppen fördes på omkostnadskontona till respektive krigsmaterieltillverkningsavdelningar, skulle detta ej i märkbar grad inverka på priserna. Vi kunna som exempel säga, att, om en kulsprutepistol med våra nuvarande prisberäkningsgrunder kostar 150 kronor, priset skulle bli 150.006 kronor, om bidraget fördes direkt på respektive krigsmaterieltillverkningskonton.' Ett annat företag uttalar: 'Avgiftens inverkan på priset på av oss levererad krigsmateriel torde med hänsyn till beloppets ringa storlek i förhållande till totalomsättningen knappast kunna matematiskt påvisas.' Med andra ord: Priskalkylen och prissättningen torde, vare sig det gäller priset för enskilda vapen, enskilda ammunitionseffekter m. m. eller partipriser, ske genom en avrundning, varvid de här nämnda små summorna, utslagna på hela produktionen, icke inverka. Teoretiskt sett och till synes är det riktigt, att staten i sista hand får betala avgifterna. I verkligheten torde så ej vara förhållandet. Ett slöpande av bidragsbeloppen genom inspektionens indragande skulle, det tyder allting på, ej påverka prissättningen på leveranserna och den antydda besparingen sålunda icke i praktiken ernås.

Enär det i varje fall ej kan ha varit statsmakternas avsikt att 'pålägg' på leveranspriserna till staten skulle göras med de utdebiterade beloppen, synes under alla förhållanden Kungl. Maj:t böra utfärda föreskrift av sådan innebörd, att — även i de här omnämnda undantagsfallen — ingen tvekan i fortsättningen kan råda beträffande nu berört förhållande.

I samband härmed framhåller krigsmaterielinspektören, att ett slöpande av krigsmaterielinspektionen skulle medföra en direkt merutgift för staten, såtillvida som inspektören — som så länge han innehade sin nuvarande anställning ej uppbure mer än en tredjedel av sin militära pension — vid avgången som krigsmaterielinspektör ägde att uppbära hela pensionsbeloppet. Billighetshänsyn talade även för att, i den händelse inspektionen indroges, den lilla personalen i övrigt bereddades annan statlig sysselsättning.

I detta yttrande, fortsätter krigsmaterielinspektören, liksom i besparingsberedningens promemoria hade det nuvarande läget tagits till utgångspunkt. Någon som helst möjlighet att överblicka ens de närmaste årens utveckling på här berört område funnes icke. Det finge emellertid ej anses uteslutet, att den svenska industriens ställning, i vad rörde krigsmaterielområdet, av tidsförhållandena återfördes till något liknande den, som förut rått,

liksom att ett internationellt samarbete på detta område ånyo komme att upptagas. Någon anledning för krigsmaterielinspektören att i detta sammanhang ingå på dessa spörsmål funnes dock knappast, ty bedömanden av detta slag måste anses förbehållna andra instanser.

Med hänsyn tagen till angivna skäl och omständigheter kunde man dock, slutar krigsmaterielinspektören, över huvud taget ifrågasätta lämpligheten av att på grund av extraordinära förhållanden sönderbryta ett organ som den nuvarande krigsmaterielinspektionen. Några bärande skäl för en 'rationalisering' av dylik art kunde, åtminstone tills vidare, icke anses förebragta. Under alla förhållanden syntes det mest skäligen vara, att ett beslut i denna fråga uppsköttes, till dess en bättre överblick över läget stode att vinna, samt att fördenskull och i varje fall en mera ingående undersökning av spörsmålet förebringades genom handelsdepartementets försorg.

Statens industrikommission, statens ammunitionsnämnd och försvarsväsendets verkstadsnämnd, vilka avgivit gemensamt yttrande, anföra däri:

Besparingsberedningens allmänna uppfattning av förevarande spörsmål synes i stort sett överensstämma med de synpunkter, som statens industrikommission framlagt i sitt utlåtande den 5 maj 1941 över en promemoria av krigsmaterielinspektionen angående tillämpningen av förordningen den 20 juni 1935 om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel. I nämnda utlåtande, som tillkom efter visst samråd med statens ammunitionsnämnd, redogjorde kommissionen för rådande sakläge och hemställde, att åtgärder måtte vidtagas, åsyftande att i den omfattning, så befunnes lämpligt, samt för den tid, under vilken nuvarande utomordentliga förhållanden rådde, berörda förordning måtte försättas ur kraft. Kommissionen anförde vidare, att i samband härmed måtte övervägas, om under nuvarande förhållanden behov föreläge av krigsmaterielinspektionens bibehållande.

Vad kommissionen sålunda anført torde alltjämt äga giltighet. Den tidigare uttalade uppfattningen, att det vore oformligt att kräva tillstånd för en krigsmaterieltillverkning, som sker på grund av statsbeställningar, bestyrktes av det förhållandet, att ifrågavarande lagstiftning under tiden sedan stormaktskrigets utbrott i stor utsträckning faktiskt icke tillämpats och att myndigheterna, efter särskilt övervägande av frågan, funnit sig icke böra påkalla bestämmelsernas efterlevnad. Export av krigsmateriel åter, i den begränsade omfattning sådan äger rum, kan kontrolleras med tillämpning av exportförbuden, och denna tillämpning torde icke röna inverkan av krigsmaterielinspektionens avskaffande. Den allmänna kontroll och överblick över den svenska krigsmaterielindustrien, som må anses påkallad, torde statsmakterna utan kontrollagstiftning och för ändamålet särskilt avsedda organ för närvarande vara i stånd att utöva genom de beställande statliga myndigheterna och industrikommissionen, den sistnämnda särskilt genom dess befattning med råvaruförsörjningen. Under den tid, som förflutit sedan tillkomsten av ifrågavarande förordning, ha genom beredskapslagstiftningen ökade rättsliga möjligheter erhållits att, därest så i ett speciellt fall skulle erfordras, även på andra vägar ingripa i krigsmaterielproduktionen.

På grund av sålunda angivna omständigheter torde under nuvarande kris-tid icke blott krigsmaterielinspektionen som sådan utan jämväl själva kontrollagstiftningen vara obehövlig. Därest efter ett kommande fredsslut sådana förhållanden skulle inträda, att statsmakterna åter önskade erhålla en författningsmässig kontroll över tillverkningen av krigsmateriel, lærer spörsmålet i fråga på nytt få tagas upp. Remissinstanserna ha därför ansett sig kunna begränsa sitt bedömande till nu rådande förhållanden.

Industrikommissionen, ammunitionsnämnden och verkstadsnämnden föreslå, att förordningen den 20 juni 1935 om kontroll över tillverkningen av krigsmateriel m. m. tills vidare sättes ur kraft och att i samband härmed krigsmaterielinspektionen avskaffas.

Kommerskollegium anför i sitt yttrande:

Krigsmaterielinspektionen tillkom som ett led i åtgärderna för en svensk anslutning till en tidigare tänkt internationell kontroll över tillverkningen av krigsmateriel. Det kan ej nekas till att läget i detta avseende numera avsevärt förändrats. Inspektionens arbete med den fortlöpande redovisningen över krigsmaterielproduktionen inom riket synes åtminstone för närvarande mycket begränsad, i det att detta arbete i samband med krisläget till en stor del övertagits av andra statsorgan. Däremot torde det alltjämt kunna vara av värde för handelsdepartementet att hava tillgång till sakkunskap vid prövningen av nya ansökningar om rätt att tillverka krigsmateriel. Lika visst som en omfattande kontroll över det enskilda innehavet av vapen ansetts påkallad torde läget också kräva, att den nuvarande kontrollen över tillverkningen av krigsmateriel ej helt uppges. Ur de synpunkter kollegium hade att företräda syntes ej heller erinran vara att framställa mot kontrollens fortsatta förläggning under handelsdepartementet.

Endast under förutsättning att några mera väsentliga besparingar befinnas stå att vinna utan äventyrande av det mått av kontroll över krigsmaterieltillverkningarna, som väl alltjämt erfordras, anser sig kollegium kunna tillstyrka någon större förändring i den nuvarande kontrollorganisationen.

Vid kommerskollegii yttrande är fogat ett av kollegium från Sveriges industriförbund införfärdigt yttrande i ärendet.

Sveriges industriförbund — som i ärendet inhämtat yttranden från skilda krigsindustriföretag — anför i huvudsak följande:

Då krigsmaterielinspektionen inrättades, torde denna, såsom besparingsberedningen framhölle, närmast hava motiverats med önskvärdheten av att ur internationell synpunkt utöva kontroll över tillverkningen av krigsmateriel. Inspektionens verksamhet torde i enlighet härmed främst ha till föremål sådan krigsmaterieltillverkning, som skedde för export, men egentligen icke åsyfta kontroll av den tillverkning, som skedde för svenska statens räkning.

Möjligen kunde ifrågasättas, om det vore lämpligt att under hänvisning till rådande extraordinära förhållanden i fråga om tillverkning och försäljning av krigsmateriel avskaffa en ordning för krigsmaterielkontrollens utövande, som inrättats med tanke på helt andra förhållanden än de nu rådande. Det skulle nämligen kunna tänkas, att denna ordning — även om den för närvarande kunde avvaras utan större olägenhet — skulle få ökad betydelse vid en återgång till mera normala förhållanden på föreliggande område. Då detta emellertid torde få anses synnerligen ovisst, syntes icke av hänsyn härtill en undersökning av den väckta frågan böra avvisas.

Luftskyddsinspektionen, som endast yttrar sig beträffande frågan om kontrollen över gasskyddsmaterielen, anför:

Under det att krigsmaterielinspektionen har ansvaret för gasskyddsmaterielens kontroll, svarar försvarsväsendets kemiska anstalt för kontrollens tekniska utförande. Enligt vad luftskyddsinspektionen inhämtat från anstalten har krigsmaterielinspektionen endast i mycket ringa omfattning haft

anledning befatta sig med dessa frågor. Vad angår kontrollen av gasskyddsmaterielen finner luftskyddsinspektionen därför skäl icke föreligga för krigsmaterielinspektionens bibehållande, utan densamma synes för betydligt mindre kostnader än de nuvarande kunna handhas av annat organ, och då närmast luftskyddsinspektionen.

Någon ändring av bestämmelsen att försvarsväsendets kemiska anstalt skall verkställa för kontrollen erforderliga prov m. m. samt däröver avgiva utlåtande ävensom att anstalten äger anlita statens provningsanstalt eller annan myndighet eller anstalt för verkställande av viss provning finner luftskyddsinspektionen däremot icke böra företagas. En dylik ändring skulle nödvändiggöra upprättandet av nya kontrolllaboratorier och anställande av särskild personal, varjämte det nödvändiga samordnandet av de på anstaltens forskningsresultat grundade kontrollbestämmelserna och kontrollmetoderna i högsta grad skulle försvåras.

Kostnaderna för anstaltens verksamhet under budgetåret 1940/41, 92,000 kronor — tillverkningen av gasskyddsmateriel hade under detta budgetår varit särskilt stor — ha helt täckts genom den av Kungl. Maj:t fastställda avgiften för undersökning och godkännande av gasskyddsmateriel. Dessa avgifter ha disponerats enbart av anstalten. Härvid är att bemärka, att även de statliga beställningarna av gasskyddsmateriel kontrolleras av anstalten. En icke ringa del av avgifterna har erhållits genom kontroll av sådan materiel, vilken saluföres i allmänna handeln och för vars tillverkning statsbeställningar ej legat till grund, exempelvis luftreningsaggregat, gasmasker m. m. Ett borttagande av de nuvarande avgifterna för kontroll av gasskyddsmateriel synes därför icke böra ske. Däremot kan — såsom i Besparingsberedningens promemoria föreslagits — avgifternas slopande ifrågasättas vid statliga beställningar av gasskyddsmateriel, vilket dock, för att anstalten skall kunna utföra ifrågavarande tekniska kontrollverksamhet, kommer att nödvändiggöra, att erforderliga anslagsmedel härför ställas till anstaltens förfogande.

För efterprovning av den gasskyddsmateriel av andra klass, vilken provning skall ske genom luftskyddsinspektionens försorg, är för närvarande hos luftskyddsinspektionen anställd en civilingenjör med ett månadsarvode av 550 kronor. Denna befattning är emellertid avsedd att indragas från och med den 1 februari 1942, då arbetet med efterprovning av skyddsrumsmaterielen, på grund av att utbyggandet av landets skyddsrum i stor utsträckning slutförts, i avsevärd grad minskat. Denna arbetsuppgift har inspektionen beräknat i fortsättningen kunna uppdelas på andra hos inspektionen anställda befattningshavare i samband med inspektionsresor. Ett övertagande av den kontroll av gasskyddsmaterielen, vilken nu utövas av krigsmaterielinspektionen, torde genom indragningen av ifrågavarande befattning eventuellt komma att senare medföra ett behov av utökning av luftskyddsinspektionens arbetskrafter, varvid dock en tjänsteman med åliggande att handlägga ärenden rörande kontroll av gasskyddsmateriel även till stor del bör kunna utnyttjas för andra uppgifter.

Departements-
chefen.

Den statliga kontrollen över krigsmaterieltillverkningen i Sverige infördes genom statsmakternas beslut år 1935, vilket grundade sig på en av 1932 års krigsmaterielberedning verkställd utredning. Att kontrollen infördes torde till väsentlig del få betraktas såsom ett led i de då pågående internationella strävandena att bringa krigsmaterielindustrien i de skilda länderna under statlig uppsikt. Det redan då hos oss existerande systemet med export-

förbud och licensgivning efter prövning av Kungl. Maj:t i varje särskilt fall ansågs icke tillfyllest för att ernå en effektiv kontroll över krigsmaterielindustriens verksamhet. De planer på mellanfolkliga överenskommelser rörande krigsmaterielkontrollen, som förelågo vid tiden för den svenska kontrollens införande, blevo ej förverkligade. Det torde emellertid icke råda tvivel om att statskontrollens genomförande för vårt land medfört vissa fördelar.

Givet är, såsom också i yttrandena understrykes, att syftet med ifrågasatt kontroll under nu rådande förhållanden till stor del förlorat sin aktualitet. Den svenska krigsmaterielindustrien arbetar sedan krigsutbrottet i största utsträckning för statens räkning. Det är därför naturligt, att det ifrågasatts, om icke här ifrågasatt kontroll kunde helt upphöra eller, i den mån kontrollen skulle anses alltjämt vara av betydelse, om icke den för ändamålet särskilt inrättade krigsmaterielinspektionen kunde i besparings-syfte indragas och kontrollen åläggas annat statsorgan. Besparingsberedningen har tänkt sig den senare anordningen, medan industrikommissionen, ammunitionsnämnden och verkstadsnämnden förordat den förra. Kommerskollegium och krigsmaterielinspektören uttala sig för bibehållande av den nuvarande ordningen.

Om den för kontrollen över krigsmaterieltillverkningen grundläggande förordningen av år 1935 upphäves eller dess giltighet suspenderas tills vidare, skulle därav följa, att det komme att stå vem som helst fritt att i Sverige taga upp tillverkning av krigsmateriel. Däremot skulle den kontroll, som ligger däri att export av krigsmateriel får ske endast efter tillstånd av Kungl. Maj:t, alltjämt bibehållas. Erfarenheten har emellertid visat, att en kontroll, som enbart tager sikte på exporten, icke är i allo tillfredsställande. Ömtåliga situationer kunna uppkomma, när kontrollen sättes in på ett så sent stadium som då ansökningen om exportlicens ingives.

Besparingsberedningen har icke berört frågan om den på 1935 års förordning grundade kontrollen över krigsmaterielagenternas verksamhet. Ej heller ha de myndigheter, som förordat förordningens upphävande eller suspenderande, angivit, om enligt deras mening även sistnämnda kontroll borde upphöra eller om den borde ordnas på annat sätt. Ett bifall till deras yrkande, sådant det formulerats, skulle innebära, att agentverksamheten lämnas fri. Ej minst under nuvarande förhållanden förefaller tillsynen över agentverksamheten på detta område vara av betydelse, särskilt som denna tillsyn även omfattar agenternas befattning med affärstransaktioner, som avse leveranser från Sverige till utlandet eller mellan främmande länder.

För min del har jag icke funnit mig böra föreslå, att gällande författningsbestämmelser rörande kontroll över krigsmaterieltillverkningen och krigsmaterielagenternas verksamhet nu sättas ur kraft.

Vad beträffar frågan om kontrollens förläggande till annat eller andra statsorgan än krigsmaterielinspektionen synes det avgörande för denna frågas lösning böra vara huruvida ett för uppgiften lämpligt annat statsorgan

finnes och om en sådan omläggning är ägnad att medföra kostnadsbesparing. Besparingsberedningen har närmast tänkt sig, att kontrollen skulle kunna överflyttas till ett eller flera av krisorganen. En sådan anordning synes mig dock knappast kunna medföra några fördelar i organisatoriskt hänseende framför den nu bestående ordningen med en till handelsdepartementet knuten inspektion, och överflyttningen skulle, såvitt utredningen visat, icke heller innebära någon kostnadsminskning.

Till krigsmaterielinspektionens arbetsuppgifter har, såsom av den föregående redogörelsen framgår, lagts även viss befattning med gasskyddsmaterielen. Det är tydligt, att det kan ifrågasättas, huruvida icke denna särskilda uppgift skulle kunna överflyttas till luftskyddsinspektionen. Men en sådan åtgärd synes mig icke böra vidtagas, om krigsmaterielinspektionen bibehålles, ty luftskyddsinspektionen skulle enligt sitt yttrande i så fall eventuellt behöva viss personalförstärkning utan att, såvitt kan bedömas, genom förändringen en motsvarande kostnadsminskning kan vinnas hos krigsmaterielinspektionen.

Efter övervägande av den föreliggande organisationsfrågan finner jag mig böra förorda, att krigsmaterielinspektionen tills vidare bibehålles såsom särskilt organ inom handelsdepartementet. Om ändrade förhållanden motivera, att frågan upptages till förnyad prövning, bör givetvis en sådan omprövning ske.

Däremot synas kostnaderna för krigsmaterielinspektionen kunna nedbringas. Visserligen uppkommer härigenom icke någon besparing för statsverket, eftersom kostnaderna för kontrollen bestridas genom bidrag från de industriföretag, som tillverka krigsmateriel, men detta förhållande bör givetvis icke hindra, att organisationen göres så billig som möjligt. Med den begränsning av arbetsuppgifterna, som synes kunna genomföras under nuvarande förhållanden, bör krigsmaterielinspektionens personal kunna begränsas till en befattningshavare. Erforderlig skrivhjälp och annat arbetsbiträde bör kunna lämnas av departementets personal, men kostnaderna här för liksom för resor och expenser böra belasta här ifrågavarande anslag. Anslaget torde med hänsyn härtill kunna väsentligt nedbringas.

I avvaktan på erfarenhet om storleken av kostnaderna för den sålunda begränsade organisationen förordar jag, att anslaget till krigsmaterielinspektionen nedsättes till hälften eller till 15,000 kronor. Vid bifall härtill skulle den på riksstatens inkomstsida upptagna, mot anslaget svarande avgiftsposten beräknas till samma belopp. Sistnämnda fråga torde få upptagas i ett senare sammanhang.

Under återopande av det anförda hemställer jag, att Kungl. Maj:t måtte föreslå riksdagen

att till *Handelsdepartementet*: Utövande av statskontroll å krigsmaterieltillverkningen för budgetåret 1942/43 under titel av huvudtiteln anvisa ett anslag av kronor 15,000.

Till denna av statsrådets övriga ledamöter biträdda hemställan lämnar Hans Maj:t Konungen bifall samt förordnar, att proposition i ämnet av den lydelse, bilaga till detta protokoll utvisar, skall avlåtas till riksdagen.

Ur protokollet:

Åke Hartvig.
